

BARA ZOLTÁN

A bankközi jutalék (MIF) elő- és utóélete a bankkártyapiacra. A bankközi jutalék létező és nem létező versenyhatásai a Visa és a Mastercard ügyek

Absztrakt

Az előadás¹ röviden áttekinti a két bankkártyatársasággal szemben folytatott Bizottsági és magyar versenyügy tanulságait elsősorban közgazdasági szempontból elemezve azt a központi jelentőségű kérdést, hogy a bankközi jutalék létezésének, illetve az abban történő multilaterális megállapodásnak elméletileg milyen versenyhatásai lehetségesek, ill. melyek zárhatók ki. Egy logikai modell segítségével mutatom be, hogy mi a valódi szerepe a multilaterális bankközi jutaléknak a két kártyatársaság rendszernek működésében, majd az e modell alapján levonható következtetéseket ütköztetem a két fent említett eljárás megállapításaival. Néhány alapvető kérdésben álláspontom² teljes mértékben ellentétes a két hatóság által kifejtettekkel.

1. Az ún. "MIF" ügyek a Bizottság előtt

A Bizottság 2001. augusztus 10-én közölte a sajtóval azt a döntését, amelyben hét éves időtartamra mentesítette a Visa bankkártya rendszerében alkalmazott számos korlátozó rendelkezést a versenykorlátozó megállapodások versenytilalmát megfogalmazó 81. cikk (1) bekezdése alól (Commission [2001]). Így, többek között, az ún. "no-discrimination" szabályt, amely a kereskedőknek megtiltja, hogy azok eltérő árakat alkalmazzanak a bankkártyával, illetve a készpénzzel fizető vevők között. A Bizottság korábban kifogásolta ezt a szabályt, e miután a svéd és a holland piacokon lefolytatott piacelemzések kimutatták, hogy e szabály alkalmazása nélkül a versenyfeltételek nem változnak számottevő mértékben, elállt ettől a véleményétől. A Bizottság elfogadta továbbá a Visa módosított szabályzatának azt a részét is, amely korlátozta a Visa tagbankokat abban, hogy más tagállamokban kártyát kibocsássonak vagy elfogadjanak. Korábban ez ilyen határon átnyúló tranzakciót a Visa csak akkor engedélyezett, ha az adott országban az adott banknak volt már leányvállalata vagy más pénzügyi érdekeltsége. Jóváhagyta a Bizottság az ún. "honour all cards" szabályt is. E szabály arra kötelezte a Visa-kártyákat elfogadó kereskedőket, hogy a kártya típusától, a kibocsátó bank kilététől és a tranzakció jellegétől függetlenül fogadjanak el minden Visa-kártyát. És végül, a jelen előadás szempontjából különösen fontos "no acquiring without issuing" szabály is mentesítésre került, amely arra

¹ A Budapesti Corvinus Egyetemen, a "Válság az oktatásban? Oktatás válságban!" c. konferencián, 2010. április 27-én elhangzott előadás aktualizált szövege.

² A szerző a BCE Összehasonlító Gazdaságtan Tanszékének, valamint a veszprémi Pannon Egyetem Közgazdaságtan Tanszékének habilitált egyetemi docense, a GVH Versenytanácsának volt tagja, versenypolitikai szakértő. Személyes weboldala: <http://web.uni-corvinus.hu/~zbara>. Az ott található e-mail címen a szerző várja az érdeklődő olvasó megjegyzéseit vagy kérdéseit.

ösztönözte a tagbankokat, hogy növeljék a kártyakibocsátást, mivel e szabály szerint csak olyan tagbank volt jogosult más tagbankok kártyáinak elfogadására szerződni a kereskedőivel, amelyek maguk is bocsátanak ki Visa-kártyákat. A közleményben a Bizottság már előre jelezte, hogy a bankközi kereskedelemmel kapcsolatos bankközi jutalékok (MIF) mértékével kapcsolatban a jövőben várhatóan mélyreható vizsgálatot fog indítani.

Erre majdnem pontosan hét év múlva került sor. A Bizottság versenyhatósága 2008. március 26-án bejelentette, hogy vizsgálat indított a Visa Europe (a Visa európai cége) vállalkozással szemben az általa alkalmazott ún. bankközi jutalékok (angolul: multilateral interchange fees, röviden MIF) tárgyában. A vizsgálat kizárólag a határon átnyúló bankközi tranzakciókra terjedt ki, de a Bizottság már ekkor jelezte, hogy az egy-egy tagállamon belüli hasonló tranzakciók vonatkozásában az egyes nemzeti versenyhatóságok is eljárást indíthatnak (Commission [2008]).

A Visával szemben folyó eljárással párhuzamosan a Bizottság már a kilencvenes évek óta vizsgálódik a Mastercard hasonló díjrendszerének ügyében. Ennek folyományaként 2007. december 19-én közölte a Bizottság a nyilvánossággal azt a döntését, hogy a Mastercard által alkalmazott tagállamok közt átívelő tranzakciókkal kapcsolatos interchange vagy fall-back díjak, (nevezzük inentől kezdve bankközi jutaléknak) alkalmazásával a kártyatársaság megsértette a 81. cikk (1) bekezdésében foglalt versenytilalmat és megtiltotta ezen díjak további alkalmazását (Commission [2007]). Az indoklás szerint a bankközi jutalék azért versenyjog ellenes, mert az indokolatlanul megemelik a kártyaelfogadó kereskedőket terhelő költségeket. Ez, a Bizottság szerint azért van így, mert ugyan a bankközi jutalékot a bankok fizetik egymásnak (nevezetesen: a kártyát elfogadó kereskedő bankja (a továbbiakban: elfogadó - acquiring - bank fizeti az elfogadott kártyát kibocsátó - issuing - másik banknak, tehát ez közvetlenül nem a kereskedőt terheli), de mivel ez a kártyaelfogadó bank költségeként jelenik meg, a bank ezt a költséget tovább fogja hárítani a kereskedőre. A kereskedő pedig kénytelen ezt a fogyasztókra továbbhárítani. Ez megjelenik a kereskedő árainak növekedésében (a "no discrimination" szabály miatt) nemcsak a kártyával, hanem a készpénzzel fizető fogyasztók számára is. A kártyával fizetők ezért, legalábbis a Bizottság szerint, emiatt kétszer fizetnek a kártyahasználatért, egyszer, amikor a kártyát igénylik a kibocsátó banktól és megfizetik ennek egyszeri és további éves díjait, továbbá a bankközi jutalék miatti árnövekmény formájában. Amely ráadásul azáltal is tisztességtelen, hogy nemcsak a kártyahasználók, hanem a készpénzzel fizető fogyasztókat is terheli.

Az előadásban be fogom mutatni, hogy valójában a bankközi jutalék a Visa és a Mastercard Bizottság által is jóváhagyott és korábban mentesített játékszabályai mellett, normális esetben semmiféle többletköltséget nem okoznak sem az elfogadó bankoknak, sem pedig a fogyasztóknak. A Bizottság ezért helytelenül érvel, amikor azt állítja, hogy a bankközi jutalék miatt a kártyahasználó fogyasztókat kétszeres teher sújtja. Valójában önmagában a bankköz jutalék következtében semmiféle teher nem sújtja őket.

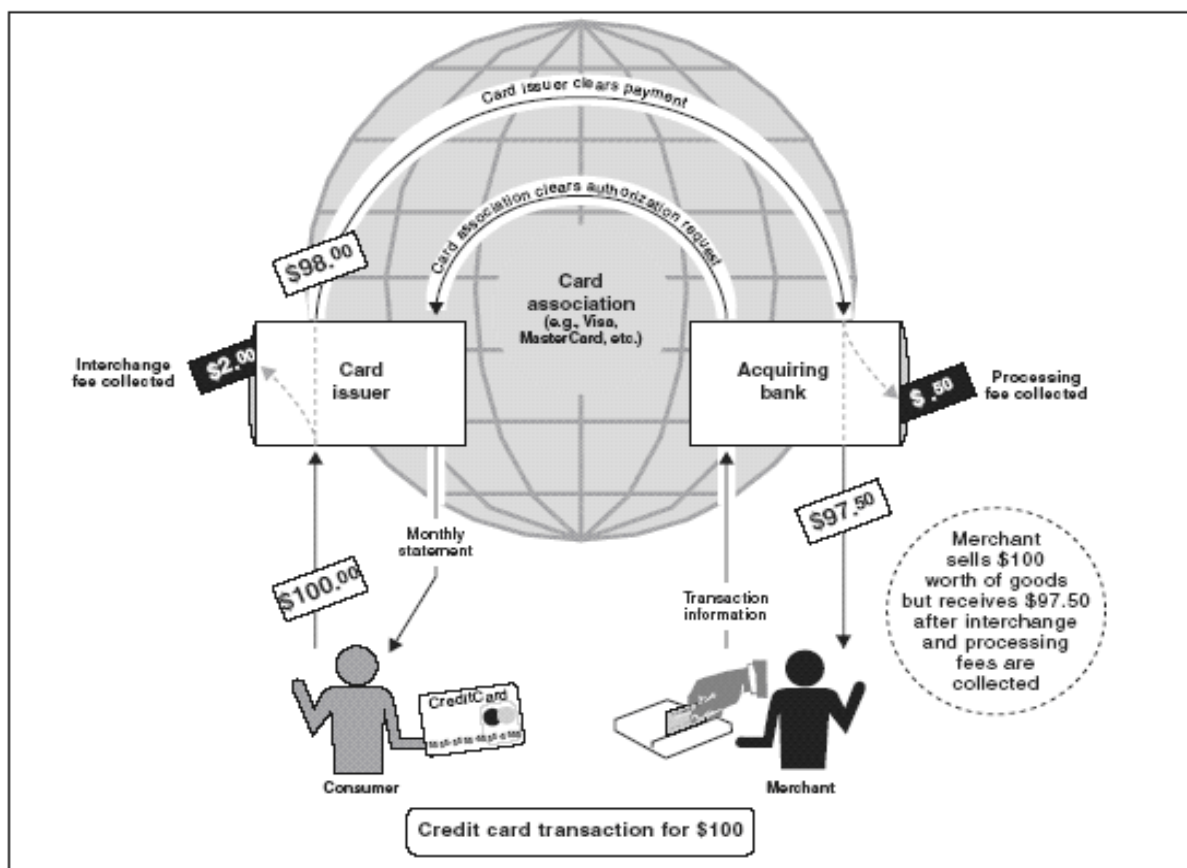
2. Mi a bankközi jutalék?

A bankközi jutalék tartalmát tekintve két bank közötti kifizetés, amelyet minden bankközi bankkártya tranzakció után terheli rá a bankkártyát elfogadó kereskedő szerződött bankjára (acquiring bank) az adott bankkártyát kibocsátó bank (issuing bank). A Bizottság felfogásában ezt a díjat az elfogadó bank tovább hárítja a kereskedőjére. A kereskedő cég bankügyleteit a kártyaelfogadó bank bonyolítja, amellyel szerződést kötnek, egyebek között, arra vonatkozóan is, hogy bonyolítsa a kereskedő által fizetés fejében elfogadott bankkártyák utáni fizetés ellenértékének átutalásait. Az elfogadó bank és a kereskedő közötti szerződés rögzíti ennek díját (processing fee)³. A Bizottság szerint azonban a kereskedőnek ezen a díjon felül a bankközi jutalékot is meg kell fizetni. Nézzük, hogy mit jelent ez egy példán keresztül.

Tegyük fel, hogy a bankközi jutalék 2 dollár 100 dollárnyi forgalom után. Az 1. sz. ábra mutatja azt a helyzetet, amelybe a kereskedő ennek következtében kerül, ha az üzletében egy fogyasztó 100 dollár értékben árut vásárol és fizetéskor a kibocsátó bank által kiadott bankkártyát használta. A kibocsátó bank a fogyasztótól megkapja a 100 dollárt, amelyből azonban csak 98 dollárt fog átutalni az elfogadó banknak. Ezért az elfogadó bank nem tehet mást, minthogy a 98 dollárból leszámítja a saját lebonyolítási díját, amely az ábra szerint 50 cent és csak a megmaradt 97,5 dollárt utalja tovább a szerződött kereskedőjének.

³ Az elfogadó bank és a vele szerződött kereskedő közötti szerződésben rögzített díjat jelen előadásban egységesen "bonyolítói díj"-nak fogom nevezni, miközben ennek a díjnak többféle más elnevezése is fellelhető a vonatkozó joganyagokban és tanulmányokban, leggyakrabban az MSC (Merchant Service Charge) elnevezés használatos. Feltevés szerint a bonyolítói díj nem tartalmazza tételesen a bankközi jutalékot. (Erről lásd később.)

1. ábra: A bankközi jutalék ábrázolása a Bizottság felfogásában

Forrás: Wikipédia; http://en.wikipedia.org/wiki/Interchange_fee⁴

A fenti ábrázolásban a dolog igen egyszerűnek látszik, hiszen az elfogadó bank látszólag "kénytelen" továbbhárítani a neki felszámított bankközi jutalék összegét, különben "saját zsebből" kellene fizetnie a bankközi jutalékot és erre nincs forrása. Ez azonban nem így van, az elfogadó banknak normális esetben igenis van erre forrása, ezért nem kénytelen áthárítani a neki felszámított bankközi jutalékot a kereskedőre, vagyis a dolog korántsem olyan egyszerű, mint amilyennek látszik.

3. A bankkártyával történő fizetés intézményes rendszere

A bankközi jutalék elfogadó bankokra, illetve rajtuk keresztül a kereskedőkre gyakorolt tényleges hatását csak az adott bankkártya fizetési rendszerének elemzése alapján lehet megállapítani. A két kártyatársaság egyaránt olyan rendszert működtetett, amelynek a bankok kétféle minőségben lehettek tagjai: kártyakibocsátóként, illetve kártyaelfogadóként. A fentebb említett "no acquiring without issuing" szabály azonban arra

⁴ A Wikipédia felületén látható ábra forrása az US-GAO ezzel foglalkozó tanulmánya, amelyből az ábra átvételre került.

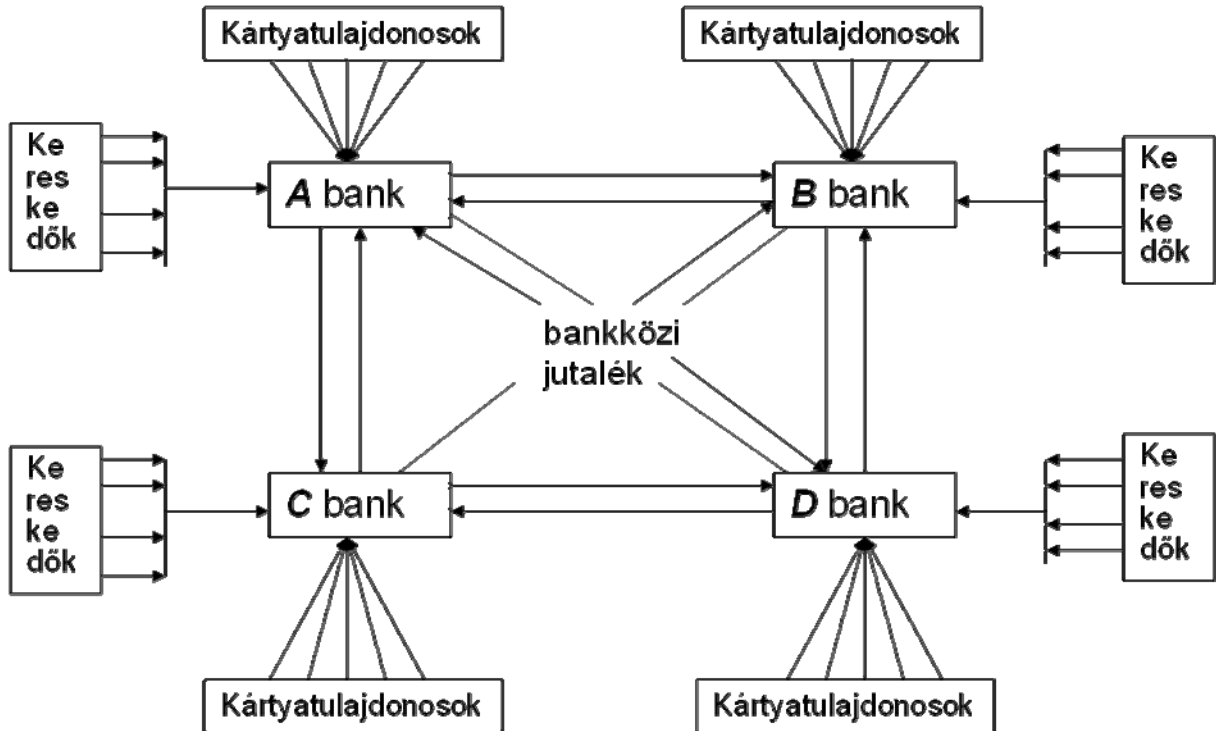
készíteti a bankokat, hogyha a két kártyatársaság egyike vagy mindkettőjük által fenntartott fizetési rendszernek tagjai akarnak lenni, akkor nem elegendő a kártyaelfogadói hajlandóság, saját magának is kártyakibocsátóvá kell válnia. Azt tehát a rendszer megengedi, hogy egy bank csak Visa és/vagy Mastercard kártyákat bocsásson ki, és nem kötelezi arra, hogy kártyaelfogadói szerződéseket is kössön kereskedő cégekkel. Az ellenkezője viszont nem lehetséges, csak kártyaelfogadással foglalkozó tagbank nem lehet a rendszerben. Ez oda vezet, hogy a fizetési rendszerben vannak tagbankok, amelyek mindkét funkciót betöltik, nevezzük ezeket univerzális bankoknak, illetve csak kibocsátással foglalkozó bankok. Ebből következően alapvetően kétféle fizetési rendszer képzelhető el: egy ún. tiszta rendszer, amelyben kizárólag univerzális bankok vannak, illetve egy vegyes rendszer, amelyben kibocsátó és univerzális bankok egyaránt jelen vannak.

A fizetési rendszernek egy további sajátosságával is tisztában kell lennünk. Az univerzális bankok elfogadói szerepkörben "találkozhatnak" a saját maguk által kibocsátott kártyákkal is. Ilyen helyzet áll elő, ha a bankkal szerződött kereskedő cég egy ugyanezen bank által kibocsátott bankkártyát fogadott el. Az ilyen típusú bankkártya tranzakciókat a bankok "on us" jelzővel látják el, és természetesen elkülönülten kezelik azoktól a tranzakcióktól, amelyeket esetében a szerződött kereskedők más bankok által kibocsátott Visa vagy Mastercard kártyákat fogadtak el. Ez utóbbit az "on others" jelzővel látják el. Bankközi jutalékot csak az "on others" kártyaforgalomra kell kiszámítani. Következésképpen, a bankközi jutalék közvetlenül csak az "on others" kártyaforgalmat érinti és egyelőre figyelmen kívül hagyjuk az "on us" kártyaforgalmat.

A 2. sz. ábrán négy univerzális bank látható, amelyek mindegyike a kártyatulajdonosokon keresztül saját kártyát bocsát ki, illetve a velük szerződött kereskedőkön keresztül elfogadja a másik három bank által kibocsátott kártyákat is. Az ábrából jól látható, hogy mivel mind a négy bank kibocsátó és elfogadó is egyben a bankközi jutalék is kétféleképpen érinti őket. Kártyaelfogadóként a bankközi jutalék valóban kiadási tételként jelenik meg a bank könyvelésében, hiszen ezt másik három bank kártyáinak elfogadása által generált "on others" forgalom után kell számítani. Ennyiben igaz van a Bizottságnak, a bankközi jutalék a kártyaelfogadó bankoknak kiadási tétel. A Bizottság azonban nem vette (kellően) figyelembe az "érem másik oldalát". Mivel mindegyik kártyaelfogadó bank egyben kártyakibocsátó is, a bankközi jutalékot nem csak fizetnie kell, hanem ilyen formában bevétele is képződik amiatt, hogy a másik három bank is elfogadja az ő által

kibocsátott bankkártyákat. Vagyis, a bankközi jutalékot, a csak univerzális bankokból álló tiszta rendszerben valamennyi bank kapja is és fizeti is.

2. ábra: A bankközi jutalék univerzális bankokból álló rendszer esetében

Forrás: saját ábra

Ha tehát az univerzális bankokat a fizetési rendszer egészében helyezzük el, akkor nem igaz, hogy a kártyaelfogadással összefüggésben fizetendő bankközi jutaléknak nincs más fedezete, ezért annak értékét "kénytelen" visszatartani a kereskedőjétől. Minden univerzális banknak ugyanis a bankközi jutalék formájában bevétele is képződik, amelyet a dolog természetéből fakadóan össze kell vetni az ugyanezen a címen képződő kiadásaival. Ebben a szemléletben világossá válik, hogy az egyes bankokat nem az általuk fizetendő bankközi jutalék terheli, hanem csak annak az általuk bevételezett bankközi jutalékkal csökkentett nettó értéke.

Foglaljuk képletekbe a fentebb elmondottakat! Legyen jelölje $1,2,3,4,\dots,n$ a bankok valamilyen tetszőleges sorrendjét, mondjuk például az ABC szerinti sorrendben az A bank az 1-es, a B bank a 2-es, és így tovább. Jelölje X_i^j az i -edik bank kártyáival a j -edik bank kereskedőjénél lebonyolított forgalom adott időszaki, mondjuk éves, összértékét, feltéve, hogy $i \neq j$, hiszen egyetlen bank sem fizet saját magának bankközi jutalékot (ez az ún. "on us" bankkártya forgalom). Legyen m a bankközi jutalék százalékban, és legyen egységes

bármely két bank viszonylatában. Az adott időszakban az i -edik banknak a j -edik banktól járó esedékes összes (bruttó) bankközi jutalék nagysága X_i^j lesz. Ebből azonban a fentiek szerint le kell vonni azt a bankközi jutalékot, amelyet viszont az i -edik banknak kell megfizetnie a j -edik bank felé. Ennek értéke X_j^i lesz. Vagyis az i -edik bank j -edik bankkal szembeni nettó bankközi jutalékbevétele

$$m(X_i^j - X_j^i)$$

lesz. A zárójelben lévő különbséget jelöljük $\Delta X_i^j = X_i^j - X_j^i$ -vel. Ekkor az i -edik bank j -edik bankkal szembeni nettó bankközi jutalékbevétele

$$m\Delta X_i^j$$

lesz. Ha a fenti kifejezés negatív, akkor az adott időszakban az i -edik banknak a j -edik bankkal szemben nettó bankközi jutalék fizetési kötelezettsége van, amely azonban nem a vele lebonyolított teljes bankközi kártyaforgalmat terheli, hanem csak a két bank közötti "on others" kártyaforgalom különbözetét. Értelmszerűen, ha $m\Delta X_i^j$ negatív, akkor $m\Delta X_j^i$ pozitív lesz, vagyis a j -edik banknak az i -edik bankkal szemben lebonyolított "on others" forgalom egyenlege pozitív, ezért az erre vetített bankközi jutalék is pozitív lesz. A két nettó bankközi jutalék abszolút értéke értelemszerűen megegyezik egymással.

Vegyük észre, hogy ha bármely két bank viszonylatában a ΔX_i^j nulla, akkor az adott két bank viszonylatában a nettó bankközi jutalék nulla. Ez másképpen mondva azt jelenti, hogy ha a két bank viszonylatában az adott időszakban lebonyolított "on others" bankközi kártyaforgalom teljesen kiegyenlített, akkor bankközi jutalék címen egyik banknak sem lesz nettó kiadása, sem pedig ilyen címen nettó bevétele. Vegyük észre továbbá azt is, hogy ez az állítás bármekkora m , azaz bármekkora bankközi jutalék százalék mellett igaz.

Ha azonban ΔX_i^j nem nulla, akkor már nem mindegy, hogy mekkora a bankközi jutalék százalékos mértéke. Ugyanis a bankközi forgalom negatív különbözetét a nagyobb százalékban meghatározott bankközi jutalék miatt nagyobb nettó bankközi jutalék fogja terhelni, illetve annál nagyobb lesz viszonylagosan a pozitív egyenleg után járó nettó bankközi jutalékbevétele. Ez önmagában a kártyakibocsátóknak kedvez.

Ha a bankközi jutalék százalékos mértéke egységes, akkor a bankok nettó bankközi jutalék pozícióit nem egyszerűen a kétoldalú viszonylatok határozzák meg, hanem a valamennyi tagbankkal összességében kialakuló egyenlege. Az i -edik bank nettó pozícióját az alábbi képlet adja meg:

$$m \sum_{j=1}^n \Delta X_i^j \quad (1)$$

Vagyis, ha a bankok egy csoportjával szemben az i -edik bank nettó pozíciója negatív, de a fennmaradók csoportjával szemben pedig pozitív, akkor összességében a nettó pozíció akár nulla is lehet. Ha például a tagbankok között nemcsak univerzális, hanem csak kibocsátással foglalkozó bankok is vannak, akkor velük szemben bármelyik univerzális banknak negatív lesz a nettó jutalékpozíciója, hiszen ezektől a bankoktól nem származik jutalékbevételek, mert nem foglalkoznak kártyaelfogadással.

4. Költségek és egyensúly a bankközi jutalék vonatkozásában

A bevezetőben említett versenyfelügyeleti eljárások során a Bizottság természetesen tekintetbe vette azt a nyilvánvaló tény is, hogy a bankoknak a bankközi kártyaforgalommal kapcsolatban költségeik merülnek fel, amelyek természetesen befolyásolják a bankok magatartását, egyrészt egymással szemben, másrészt a kártyájukat használó fogyasztóikkal, harmadrészt a velük szerződött kereskedő cégekkel szemben. A kártyakibocsátással kapcsolatos tipikus fix költségek a licenstdíjak, a rendszertelepítési és -fejlesztési díjak, az amortizáció, illetve a kártyaszámmal arányos költségek a kártya önköltsége, kódolása stb. A forgalommal arányos változó költségek a tranzakciók ellenőrzése, engedélyezése, elszámolása, számontartása, az ügyfélkapcsolati költségek, a csalások költségeit, az elektronikus rendszer használati költségei, stb. A kártyaelfogadásokkal kapcsolatos költségek között említendő a kereskedőkkel történő szerződéses kapcsolat fenntartási, monitoring és egyéb költségei, beleértve a POS terminálok működtetéséhez kapcsolódó egyszeri és tranzakciókkal arányosan változó költségeit, illetve a kibocsátó bankkal történő elszámolás, stb. költségei.

A bankkártya piac ún. kétoldalú piac⁵, amelyben ugyanannak a terméknek kétféle, szokásaiban, céljaiban és eszközökben alapvetően eltérő felhasználói csoportja van. Jelen esetben ez a két felhasználói csoport a fogyasztók, akik fizetési eszközként használják a kártyákat, ill. a kereskedők, akik viszont elfogadják azokat. Az ilyen piacokon nem ritka és egyáltalán nem ellentétes a közgazdasági racionálitással a két oldal közötti keresztfinanszírozás. Esetünkben a bankok, amelyek mindkét oldallal kapcsolatban vannak, keresztfinanszírozhatják az egyik csoporttal való kapcsolatukat a másik oldallal

⁵ A kétoldalú piacok közgazdaságtani elméletéről áttekintést ad pl. *Rochet and Tirole* [2004].

való viszonyuk révén. Jelen esetben ez azt jelenti, hogy a kibocsátói funkcióban a fogyasztókkal fenntartott kapcsolatot az elfogadói minőségben a kereskedőkkel fenntartott gazdasági kapcsolat „rovására” keresztfinanszírozzák. Általában akkor kifizetődő ez a fajta megkülönböztetés, ha a két csoportnak a termék iránt jelentősen eltérő a keresletrugalmassága.

Írjuk fel egy univerzális bank bankkártya forgalommal kapcsolatos teljes bevételi függvényét. Az i -edik bank teljes bevétele az elfogadói és a kibocsátói tevékenységéből származó bevételek összege. A kibocsátó tevékenységéből eredő bevétel egy része az általa kibocsátott kártyák után azok felhasználóinak, a kártyatulajdonosoknak felszámított díjak (ezen díjakat jelöljük D -vel, a másik része pedig a többi banktól kapott bankközi jutalék. Az elfogadói tevékenységéből származó bevételt is osszuk két részre: a bankközi jutalékra, illetve a kereskedőknek felszámított bonyolítói díjra. Mindkét tétel nagysága a teljes „on others” forgalommal arányos, azaz

$$TR_i = D + \frac{m}{100} \sum X_{i,i \neq j}^j + \frac{b_1}{100} \sum X_{j,j \neq i}^i + \frac{b_2}{100} X_i^i \quad (2)$$

Amely képletben $\sum X_i^j$ az i -edik bank által kibocsátott, de más bankok által bonyolított kereskedői kártyaforgalom, m a bankközi jutalék százalékos szintje, $\sum X_j^i$ az i -edik bank kereskedői által más bankok kártyáinak elfogadásával lebonyolított (on others) forgalom, $\sum X_i^i$ az i -edik bank kereskedői által az i -edik bank kártyáinak elfogadásával lebonyolított (on us) forgalom, b pedig az i -edik bank szerződött kereskedőivel szemben alkalmazott lebonyolítói díj nagysága százalékban. A b_1 és a b_2 megkülönböztetésére azért van szükség, mert elvileg a két díj százalékos mértéke eltérhet egymástól, attól függően, hogy a kereskedő „on us” vagy „on others” forgalmat generált.⁶ Az egyszerűség kedvéért tegyük fel, hogy a két díj megegyezik. Ebben az esetben az előző képlet kicsit módosul:

$$TR_i = D + m \sum X_{i,i \neq j}^j + b \sum X_j^i \quad (3)$$

Ebben az esetben a második elem a kereskedőinek felszámított valamennyi díjat tartalmazza az „on us” és az „on others” forgalmakra egyaránt. Most írjuk fel ugyanezen bank költségfüggvényét, természetesen nagyon leegyszerűsített formában. Jelölje c_1 a bank kártyakibocsátással kapcsolatos összes költségét, illetve c_2 a kártyaelfogadással

⁶ Ez lenne a logikus, ha a Bizottság feltevése helytálló lenne, azaz hogy a bankközi jutalék felduzzasztja a bonyolítói díjat, hiszen ez csak az „on others” forgalmat terheli. A valóságban azonban az elfogadói bankok a tapasztalatok szerint lényegében azonos mértékű százalékos díjjal terhelik mindkét féle forgalmat.

kapcsolatos összes költségét, mindkettőből kivéve a bankközi jutalékkal kapcsolatos bevételeit és kiadásait. Ezek után az i -edik bank bankkártyakibocsátással és –elfogadással kapcsolatos összes költsége

$$TC_i = m \sum_{j=1}^n \Delta X_{i,j \neq i}^j + c_1 + c_2 \quad (4)$$

lesz, amelyben az első tag az adott bank által a többi kártyakibocsátó bank felé fennálló bankközi jutalékfizetési kiadás. Vegyük észre, hogy a profitfüggvényben csak a TR és a TC függvény első tagjainak nettó egyenlege fog szerepelni, ahogyan azt egyébként feljebb levezettük, hiszen egy bank nettó jutalékpozícióját az általa bevételezett és fizetett bankközi jutaléknak csak a különbsége fogja befolyásolni. A profitfüggvény ezek után

$$\pi_i = TR_i - TC_i = D + b \sum_j X_j^i + m \sum_{j=1}^n \Delta X_i^j + c_1 + c_2 \quad (5)$$

Lesz, amelyben a második tag a bank kereskedőinek felszámolt teljes bonyolítói díjbevétele, a harmadik tag pedig ugyanezen bank nettó bankközi jutalék fizetési egyenlege, amely ha pozitív, akkor a bevételt, ha negatív, akkor a költségeket növeli. Rendezzük át a képletet úgy, hogy a kibocsátói, illetve az elfogadói tevékenységgel összefüggő bevételek és költségek egymáshoz legyenek rendelve. Ezek után a profitfüggvény

$$\pi_i = [D + m \sum \Delta X_j^i - c_1] + [b \sum X_i^j - c_2] \quad (6)$$

lesz, amelyben az első zárójel a kártyakibocsátással összefüggő bevételeket fogja egybe az ezzel kapcsolatos összes költséggel, míg a második tag a kártyaelfogadással összefüggésben teszi ugyanezt.

A fenti képletből jól látszik, hogy ha a bank bankközi jutalékegyenlege nulla, akkor a kártyakibocsátással kapcsolatos valamennyi költségének fedezetére két forrása lehet: a fogyasztóknak felszámított kártyadíjak vagy a kereskedőinek felszámított bonyolítói díjakból történő keresztfinanszírozás. Valójában ebben az esetben a banknak igazán nem is lenne valódi választása. Ugyanis a D nem tartalmaz a fogyasztó vásárlásával arányos tételeket, hanem csak főképpen ettől függetlenül meghatározott egyszeri vagy folyamatos díjakat, a c_1 viszont igen. A c_1 nagymértékben függvénye annak, hogy a bank milyen nagyságú bankközi forgalmat kezel kibocsátóként, amelynek nagysága ezért változhat, a D viszont többé-kevésbé fixnek tekinthető. Ha tehát a bankközi jutalék százalékos mértéke nulla lenne (vagy, ami esetünkben ugyanaz, a bankközi kártyaforgalmak kiegyenlítették, akkor a c_1 változásainak fedezésére csak a keresztfinanszírozás szolgálhat megoldásul.

Írjuk most fel a profitmaximalizálási problémát! Nézzük meg, hogy a profitfüggvény egyes tagjai miképpen változnak az i -edik bank által bonyolított teljes kártyaforgalom függvényében, ha a bankközi jutalék nulla, a kétféle jutalék százalékos mértékét változatlanak tételezzük. Ekkor

$$\frac{d\pi}{d\sum X_j^i} = -MC_1 + b - MC_2 \quad (7)$$

Amely a profitmaximumban nulla, ezért a kártyaforgalom függvényében a profit akkor maximális, ha

$$b = MC_1 + MC_2 \quad (8)$$

Ebből következik, hogy a bankok viselkedését kizárólag a kereskedőknek felszámított lebonyolítói díj fogja meghatározni, függetlenül attól, hogy a költségeik milyen viszonylatban merülnek fel. Ha ezek a költségek változnak, akkor a költségek növekményét csak a kereskedőkre tudják áthárítani, mert a kártyatulajdonosokra nem akarják, a többi bankra pedig nem tudják azokat áthárítani. Ha tehát a Visánál és a Mastercardnak meg kell szüntetnie a bankközi jutalékok rendszerét, akkor éppen az a helyzet állna elő, amelynek javítására a Bizottság erre kötelezné a kártyatársaságokat. Ekkor ugyanis a bankoknak nem lenne lényegében véve más választása, mint a kereskedőkre áthárítani a költségek növekményét.

Ha a bankközi jutalék százalékos szintje nem nulla, akkor a fenti képlet úgy módosul, hogy a baloldalon megjelenik egy új elem, a nettó bankközi jutalék változása.

$$b + m \frac{d\sum \Delta X_i^j}{d\sum X_j^i} = MC_1 + MC_2 \quad (9)$$

A baloldalon látható új elem a nettó bankközi jutalék változása a teljes bankkártya forgalom változásának hatására. Ennek a kifejezésnek az előjele nettó jutalék egyenleg változásának irányától függ, Ha a bank által lebonyolított összes kártyaforgalomban lassabban nő vagy éppen csökken az általa kibocsátott kártyákkal más bankok kereskedőinél lebonyolított tranzakciók értéke, mint amekkorával az ő kereskedői más bankok kártyáinak elfogadásával növelik a tranzakcióikat, akkor a bank nettó jutalékpozíciója negatív lesz. Ezen azonban a bank tud változtatni, ha képes a kártyakibocsátás és/vagy a kártyahasználat feltételeit a fogyasztói számára javítani és ezáltal megszüntetni a negatív jutalékpozíciót. Csak azoknak a bankoknak kellene áthárítani a nettó jutalék pozíció miatti többletköltséget, amelyek erre nem képesek. Az áthárításnak azonban korlátoz szab a kereskedők versenye, hiszen ha a negatív

jutalékpozíciót egy bank a bonyolítási díj emelésével próbálná kompenzálni, akkor ez arra ösztönözheti a kereskedőit, hogy másik bankot, azaz olyan keressenek, amelynek a nettó jutalékpozíciói jobbak. A bankközi jutalék rendszere a saját bankkártya forgalom növelésére ösztönzi a bankokat. Ha ez sikerül, akkor annak többletköltségeit viszont nem kell áthárítani a kereskedőkre, hanem ez a nettó jutalékpozíció javulásában fog megnyilvánulni.

Vegyük észre, hogy ha nem lenne bankközi jutalék, akkor a saját bankkártya kibocsátásnak, illetve forgalmának a növekedésével kapcsolatos költségeket minden bank kénytelen lenne a kereskedőjére áthárítani, hiszen a fogyasztókra nem tudja, különben nem tudná a bankkártya használatot ösztönözni. Ebben az esetben a b mindenféleképpen emelkedne, hiszen az ezzel kapcsolatos költségnövekmény másból nem fedezhető. A bankközi jutalék rendszerében legalább differenciáltan mód van arra, hogy ezen költségek egy részét a bankok egymásra tudják hárítani.

A bankközi jutalék rendszere arra ösztönzi a bankokat, hogy a kártyaelfogadói tevékenységeiket összehangolják a kártyakibocsátói tevékenységgel, azaz hogy kereskedőik lehetőleg ne bonyolítsanak nagyobb forgalmat más bankok kártyáival, mint amennyit más bankok kereskedői az ő általa kibocsátott bankkártyák elfogadásával bonyolítanak. Vagyis ebben a rendszerben a nettó jutalék pozíciók a kiegyenlítődség felé tartanak, amely kiegyenlítő hatás annál erősebb, minél nagyobb a bankközi jutalék százalékos mértéke.

Tekinthető-e egyensúlyi helyzetnek a kiegyenlített nettó jutalék pozíciók állapota? Az előző képlet alapján azt gondolhatnánk, hogy az a bank, amelynek a nettó jutalék pozíciója pozitív, az ebből eredő bevételtöbbletet felhasználhatja például arra, hogy a saját kereskedőinek felszámított bonyolítói díj csökkentésével további kereskedőket vonzzon magához. Ezzel azonban nem biztos, hogy jobb helyzetbe kerülne, hiszen a több kereskedőnél vélhetően növekedne az „on others” forgalom is, amely után viszont neki kellene a többi banknak több bankközi jutalékot fizetni. Ez pedig ronthatná a bankközi jutalék pozícióját, ami viszont utólag értelmetlenné tenné a bonyolítói díj csökkentését.

Ha a (9) feltétel úgy teljesül, hogy közben a (8) is, akkor ez azt jelenti, hogy adott bonyolítói díj mellett és minden mást változatlanul tételezve (beleértve a többi bank által bonyolított forgalmakat) nem érdemes az elfogadói tevékenységet növelni, mert ennek hatására negatív lenne a nettó bankközi forgalom (és jutalék) pozíciója, és ezért a (9) bal oldala - a határbevétel - kisebb lenne, mint a jobb oldal (a határköltség), ergo a profit csökkenne.

A kártya kibocsátói tevékenységgel kapcsolatban nem ugyanez a helyzet. Minden más adottnak tételezve érdemes növelni a kártyakibocsátást, mert emiatt a (9) képlet baloldala nagyobb lesz. Ennek nyilván a jobb oldalon az ezzel kapcsolatos határkölség alakulása fog határt szabni. Ezért egyensúlyi feltételként mindkét oldalból a kártyakibocsátással kapcsolatos tételt ki lehet emelni. A profitmaximalizálási feltétel tehát az alábbi kifejezésre egyszerűsödik:

$$m \frac{d \sum \Delta X_i^j}{d \sum X_j^i} = MC_1 \quad (10)$$

vagyis egy univerzális bank profitja akkor lesz maximális, ha a kártyakibocsátás határkölségét a bank nettó jutalékfizetési pozíciójának változása éppen fedezi. Vagyis mindaddig érdemes növelni a kártyakibocsátást és ezáltal a lebonyolított bankkártya forgalmat, amíg a nettó bankközi jutalék növekménye meghaladja a kártyakibocsátás határkölségét.

Mi ebben a bankközi jutalék szerepe? A (10) képlet baloldala két tényezőre bontható, a bankközi jutalékra, illetve a nettó bankközi kártyaforgalmi egyenleg változására. A két tényező közül valójában csak az utóbbi függvénye a kártyakibocsátásnak, a bankközi jutalék az egyes bankok szempontjából adottságnak tekintendő (függetlenül attól, hogy az két- vagy többoldalú megállapodás eredményeként alakul ki). A bankközi jutalék szerepét ezért nem a profitmaximalizáló magatartás részeként kell magyarázni, hanem úgy, mint az azt meghatározó külső adottságok egyikét.

5. A bankközi jutalék versenyhatásai

A jelen előadás keretében természetesen nincs mód arra, hogy a Visa, illetve a Mastercard kártyatársaságokkal szembeni bizottsági eljárás során felmerült versenyjogi kifogásokat sorra vegyük. De ez nem is szükséges annak megértéséhez, hogy a Bizottság a bankközi jutalék versenyhatásaival kapcsolatban alapvetően téved, mert figyelmen kívül hagyta a fentebb említett egyszerű közgazdasági összefüggéseket.

Mindenekelőtt azt, hogy a bankközi jutalék a bankok közötti nettó forgalmat érinti, nem pedig az egyes elfogadói bankok által bonyolított "on others" forgalom bruttó értékét. A nettó forgalom a kizárólag vagy főképpen univerzális bankok által alkotott rendszerben a kiegyenlítő irányába tart. Ennek következtében a bankközi jutalékból származó nettó bevétel általában elhanyagolható mértékű vagy éppen negatív. Vagyis az univerzális tagbankoknak a bankközi kártyaforgalommal kapcsolatban felmerülő költségeit nem a

bankközi jutalékból tudják fedezni, hanem elsősorban a saját kereskedőiknek (bármilyen címen) felszámított lebonyolítói díjakból.

A bankközi jutalék százalékos mértékének a fentiekkel összefüggésben nincs számottevő és/vagy tartós hatása arra, hogy tagbankok - elfogadói minőségben - miként viselkednek. Ha ugyanis egy bank, a kártyakibocsátás feltételeinek javítása révén, javíthat is a bankközi "on others" kártyaforgalmának nettó egyenlegén, a többi tagbank hasonló eszközökkel ugyancsak javíthat a pozícióján. Következésképpen, a bankközi jutalék, mint versenyeszköz csak átmenetileg lehet hatással a költségek megtérülésére, ezen keresztül a közöttük lévő versenyre.

A bankközi jutalék mértékével kapcsolatban nyilvánvaló, hogy az univerzális bankok szempontjából két, ellentétes érdek fűződik hozzá. Mint kibocsátó, az az érdeke, hogy az minél magasabb legyen, mint elfogadó azonban abban érdekelt, hogy az minél alacsonyabb szinten legyen. A túl alacsony bankközi jutalékszint azt eredményezhetné, hogy a tagbankok visszafogják a kártyakibocsátói tevékenységüket, amely a rendszer egésze szempontjából nem kívánatos. A túl magas jutalék pedig arra ösztönözheti a bankokat, hogy a kibocsátói tevékenységüket fokozzák - az elfogadói tevékenység rovására -, ami ugyancsak nem kívánatos az összes tagbank szempontjából. A Bizottság által kívánatosnak tartott nulla bankközi jutalékszint tehát éppen az elfogadói tevékenység szempontjából lenne hátrányos, mert a kártyakibocsátási tevékenység visszaesését, ezen keresztül a kártyahasználat visszaesését vagy nem kellő mértékű növekedését eredményezheti.

A fenti gondolatmenetből az következne, hogy a bankközi jutaléknak lehet valamilyen egyensúlyi szintje, amely a két ellentétes érdeket egyensúlyba hozza, kiegyenlíti. Valójában a jutalék mértékének csak akkor van gyakorlati jelentősége, ha az egyes tagbankok bankközi kártyaforgalmának nettó egyenlege jelentős mértékben és/vagy eltérő irányokban változhat. Ennek különösen a kártyarendszer kialakulásának kezdeti szakaszában lehet jelentősége, amikor újabb és újabb tagbankok csatlakoznak a rendszerhez, illetve a tagbankok kibocsátói és elfogadói tevékenysége egyik évről a másikra számottevően változhat. Ekkor azonban szükséges lehet, hiszen a funkciója éppen az átmeneti egyenlőtlenségek hatásának megjelenítése a bankok bevételeiben, arra ösztönözve ezáltal, hogy ezeket kiegyenlítsék. A bankkártya rendszer érettebb fázisában a jutalék mértékének, sőt egyáltalán a létének egyre kisebb a jelentősége, ha a bankközi kártyaforgalmak egyenlőtlenségei ritkábbak és kevésbé számottevőek.

A Bizottság 2001. évi döntése, amelyben a Visa bankkártya rendszerének működésével kapcsolatos megállapodásokat hét évre mentesítette a versenytilalom alól, megfelelt ennek

a következtetésnek. Ugyanakkor ugyanezen logika alapján nem érthető, hogy a Bizottság hét év elteltével miért kezdte újra az eljárást. Az eljárás újraindítását eredményező logika nem is ez volt, hanem az, hogy ha a kártyatársaság a kártyarendszer érett szakaszában is fenntartja a bankközi jutalékot (amikor is egyébként a többnyire kiegyenlített bankközi forgalom miatt ez nem lenne szükséges), akkor ezáltal "tisztegtelen" előnyhöz jut azokkal a kártyarendszerekkel szemben, amelyek nem alkalmaznak bankközi jutalékot. Arra ösztönzik a még nem tag vagy más kártyatársaságban tag bankokat, hogy be-, illetve átlépjenek a Visa, illetve a Mastercard rendszerekbe, ahol az új kártyakibocsátás kezdeti költségét és/vagy kockázatát a bankközi jutalék (átmenetileg) csökkentheti.

A "tisztegtelenség" eleme itt igen fontos körülmény, hiszen enélkül a bankközi jutalék a kártyatársaságok közötti verseny normális eszközének minősülne. A tiszteltelen körülmény a Bizottság szerint abban áll, hogy a bankközi jutalék formájában a kártyakibocsátó bankok a kártyakibocsátás költségeit átruházzák az elfogadó bankok szerződött kereskedőire, akik ezt kénytelenek az üzleteikben vásároló fogyasztókra (beleértve a készpénzzel fizetőket is) átruházni. Az előző pontban leírtak bizonyítják, hogy a bankközi jutalék nem az elfogadó bankok kereskedőit, még csak nem is magát az elfogadói bankot terheli. Egyszerűen ezért, mert a kibocsátó bank (ha egyben univerzális bank) nem tudja a bankközi kártyaforgalommal kapcsolatos költségeit a többi bankra átmenni, hiszen azok is ráterhelik a maguk ugyanezen tevékenységgel kapcsolatos költségeiket. Ebből az következik, hogy a kibocsátói költségeket a bankok kénytelenek egyéb tevékenységeikre terhelni, a keresztfinanszírozás elkerülhetetlen. A Visa és a Mastercard rendszereiben a kibocsátó banki tevékenység költségeit lényegében véve (a bankközi forgalom átmeneti kiegyenlítetlenségét figyelmen kívül hagyva) az adott kártyakibocsátó bank nem tudja más bankra vagy annak ügyfeleire áthárítani, ezért kénytelen a saját, kártyaelfogadói tevékenységével kapcsolatos ügyfeleire, a szerződött kereskedőire terhelni. A fentebb használt modellünkben ez azt jelenti, hogy a kereskedők által megfizetett lebonyolítói díjban az elfogadói bank kártyakibocsátással kapcsolatos költségeinek is meg kell térülniük. Versenyjogi szempontból lényegtelen, hogy ezt a díjtételt minek nevezik, illetve hogy milyen jogcímen számítják fel az elfogadói bankok a szerződött kereskedőiknek.

Természetesen versenyjogi szempontból vizsgálható, hogy a keresztfinanszírozás valamely adott formája versenykorlátozó vagy más szempontból tiszteltelen versenyeszköz-e. Ezzel összefüggésben vizsgálható például, hogy a kártyakibocsátás költségeit a kibocsátó bankok miért nem terhelik a kártyahasználó fogyasztókra. Ezzel összefüggésben

merülhetne fel a kétoldalú piac közgazdasági problémája⁷, amelynek - egyebek mellett - éppen az az egyik sajátossága, hogy a két felhasználói oldal (esetünkben a kártyahasználó fogyasztók és a kártyaelfogadó kereskedők) közötti keresztfinanszírozás az ilyen jellegű piacok "természetes" jelensége.⁸ A két oldal közötti keresztfinanszírozás lehetősége e piacok esetében kiszélesíti az alkalmazható versenyeszközök körét, amelyeket ezért közgazdaság alapon önmagában nem lehet tisztességtelennek vagy versenykorlátozónak minősíteni⁹. Vagy vizsgálható lenne az a kérdés, hogy az elfogadó bankok miért nem terhelik a kártyakibocsátás költségeit közvetlenül a kártyahasználókra például a kártyával történő vásárlás esetén felár felszámítása révén. Ennek a lehetőségét mindkét kártyatársaság esetén a "no surcharge" szabály zárja ki. Ez a probléma felmerült a bizottsági eljárásban, és kiderült, hogy éppen azok nem szívesen alkalmazzák a kártyahasználati felárat (a kereskedők), akiket enélkül a bankközi kártyaforgalom költségei terhelnek.¹⁰ Önmagában a bankközi jutalék azonban egyik ilyen problémához sem kapcsolódik közvetlenül, ezért versenyjogi szempontból semleges tényezőnek minősül, aminek okán nem szabadott volna egyáltalán eljárást indítani, még kevésbé versenyjogi sérelmet megállapítani.

6. Néhány megjegyzés a magyar eljárás megállapításairól

A két kártyatársasággal, illetőleg a rendszereik tagbankjaival szemben a magyar versenyhatóság is eljárást indított, érdekes módon azonban versenyjogi szempontból eltérő jellegű jogsértés miatt (GVH [2008]). A GVH-t nem a bankközi jutalék mértéke vagy annak léte készítette eljárás indítására, hanem az a körülmény, hogy a kártyatársaságok üzleti szabályzata által kínált lehetőséggel élve, többoldalú megállapodás formájában rögzítették a bankközi jutalék mértékét, ahelyett, hogy annak mértékét kétoldalú megállapodások alapján határozták volna meg. Az eljárás során az árrögzítő versenykorlátozó megállapodás tényállása megállapítást nyert, és a résztvevők súlyos pénzbírságokat kaptak.¹¹

⁷ Lásd pl. *McAndrews, J. and Wang, Z.* [2008]

⁸ És akkor még nem említettük a kártyapiac mint hálózatos iparág közgazdasági problémáit, amelyek tovább bonyolítják az ezen a piacon kialakuló verseny körülményeit, lásd pl. *Chakravorty* [2009].

⁹ Lásd erről pl. *Wright* [2003].

¹⁰ Ebből a szempontból figyelemre méltó az ugyanezen két társasággal szemben folyó amerikai ügy kimenetele, amelynek tárgya a kártyatársaságok közötti verseny korlátozása volt. Ebben az ügyben a Visa és a Mastercard beleegyezett, hogy a kártyáikat elfogadó kereskedők árengedményekkel ösztönözhetik a fogyasztókat más, alacsonyabb költségű kártyák használatára, *US DOJ* [2010]. Ez elvileg a Visa és a Mastercard rendszerében is lehetséges, amelyekben a "no surcharge" szabály csak a felár alkalmazását tiltja.

¹¹ A határozat hivatkozási száma Vj-18/2008/195.

Az árrögzítő megállapodás ténye nem igényelt különösebb bizonyítást, hiszen erre vonatkozóan a tagbankok, illetve a kártyatársaságok közötti megállapodások megtörténtét írásbeli dokumentumok támasztották alá, illetőleg maguk az ügyfelek sem tagadták. A versenyjogi relevanciával bíró kérdés az, hogy ezek a megállapodásoknak volt-e (lehetett-e) bármiféle versenykorlátozó hatása vagy célja.

A válasz ezekre a kérdésekre a fentebb ismertetett előzmények után viszonylag egyszerű. Ha ugyanis a bankközi jutalék mértéke és ténye önmagában versenysemleges tényező, akkor az abban való megállapodásnak sem lehet semmiféle versenykorlátozó hatása.

7. Felhasznált irodalom

- Chakravorti, S. [2009]: Externalities in Payment Card Networks. Theory and Evidence, Federal Reserve Bank of Chicago
- Commission [2001]: Commission clears certain provisions of the Visa international payment card system, Press Release IP/01/1198, Brussels
- Commission [2007]: Antitrust: Commission prohibits MasterCard's intra-EEA Multilateral Interchange Fees, EC Commission's Press Release, IP/07/1959, Brussels,
- Commission [2008]: Antitrust: Commission initiates formal proceedings against Visa Europe Limited, MEMO/08/170, Brussels
- GVH [2008]: A GVH eljárást indított a Mastercard, a Visa és 25 bank ellen, GVH sajtóközlemény
- McAndrews, J. and Wang, Z. [2008]: The Economics of TwoSided Payment Card Markets. Pricing, Adoption and Usage, RWP, FED of Kansas City
- Rochet, J-Ch and Tirole, J. [2004]: Two-Sided Markets. An Overview.
http://faculty.haas.berkeley.edu/hermalin/rochet_tirole.pdf Lekérdezve: 2004.03.12.
- US DOJ [2010]: Justice Department Sues American Express, Mastercard and Visa to Eliminate Rules Restricting Price Competition; Reaches Settlement with Visa and Mastercard, DOJ of US, Office of Public Affairs
<http://www.justice.gov/opa/pr/2010/October/10-at-1115.html> Lekérdezve: 2010.10.04.
- Weyl, E.G. [2009]: A Price Theory of Multi-Sided Platforms, American Economic Review, Vol, 100, No. 4.
- Wright, J. [2003]: One-Sided Logic in Two-Sided Markets; Joint Center, AEI_Brooking